

KOROŠKA SLOVENSKA NARODNA PESEM V SVOJIH EPIČNIH IN LIRIČNIH IZRAZNIH PRVINAH

DR. PAVLE ZABLATNIK

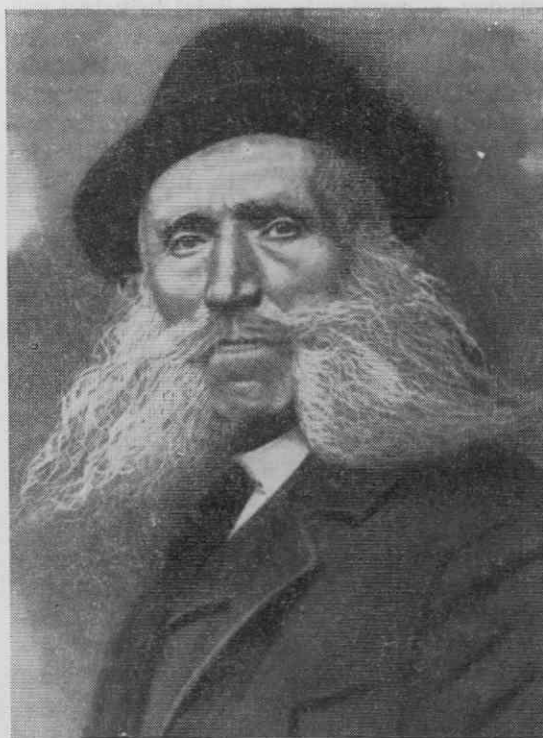
Profesor dr. Ivan Grafenauer, upravnik Inštituta za slovensko narodopisje pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti, eden najboljših poznavalcev in raziskovalcev naše narodne pesmi, pravi v svoji obširni razpravi o narodnem pesništvu (Slovensko narodopisje II, 21): Narodna pesem (ljudska pesem) je pesem, ki jo je narodno občestvo (po vsem jezikovnem ozemlju ali samo po posameznih pokrajinah ali okrajih) po ustnem izročilu, s petjem iz spomina, sprejelo za svojo, jo daljšo dobo pelo, po svoje spreminjalo in tako prilagodilo svojemu okusu in slogu (ter jo morda poje in spreminja še danes).

Čisto v smislu te definicije primerja nemški glasbeni strokovnjak Rochus Frh. v. Liliencron narodno pesem s kamnom, ki ga je voda privalila po reki navzdol in ga pri tem lepo zaóblila in ogladila. Kjer ga val vrže ob breg, tam ga lahko poberemo, kakršnega nam je izročila reka. Prav tako je tudi z narodno pesmijo. Na poti iz davne ali bližnje preteklosti jo je čas po svoje oblikoval in spreminjal. Kakršno nam izroča, takšno danes prevzemamo in ohranjujemo. (Prim. Liliencron, Die historischen Volkslieder der Deutschen, Bd. I, S. IX.)

Zbirka *Koroške viže za mlade pevce*, ki jo je priredil za otroške, mladinske in ženske zборе profesor Luka Kramolc prinaša nekaj najlepših in najbolj priljubljenih pesmi koroških vižarjev, ljudskih pevcev in pesnikov, ki jih najdeš pri Zilji, v Rožu, v Podjuni in Mežiški dolini, tako pri Gorjancih kakor pri Poljancih in Dravcih. Zbirka naj bi zbujala zanimanje za lepoto naše narodne pesmi pri mladih in starih. Domača narodna pesem naj bi vstala iz zatišja naših vasi ter se s svojim mehkim napevom v novem slavnem poletu dvignila čez hrib in dol naše domače grude. S svojo toplo domačnostjo naj bi raztopila vse ločilne stene med ljudmi po naših vaseh, trgih in mestih! Prekorači naj ozke meje koroške dežele in gostovat naj gre ne samo k vsem drugim Slovencem, marveč tudi

k sosednim in drugim narodom, da jim živo prikaže košček lepote in bogastva naše duhovne ljudske kulture!

Narodna pesem koroških Slovencev nam v luči primerjalnega narodopisja in narodoslovja odkriva zanimive zveze z ljudsko kulturo raznih narodov preteklega in današnje dobe. V njenih pripovednih motivih so se še mnogolično ohranile med preprostim ljudstvom že davno obledele verske, mitične in druge predstave, katerih sledovi vodijo često v pradavne čase, neredko pa tudi v zelo oddaljene kraje. Motivi iz pradavne indoevropske skupnosti narodov, motivi iz rimske-grške antike, motivi iz tujih in domačih logov, iz preteklega, polpreteklega in današnje dobe nas vodijo do spoznanja, da se

France Leder-Lesičjak, ljudski pesnik, pevec in vižar iz Globasnice v Podjuni

v Evropi in drugod kulturne meje nikjer ne krijejo z jezikovnimi in državnimi mejami. Pojavi skupne duhovne in materialne kulture gradijo čudovite mostove od naroda do naroda.

Sektet fantov iz Sel. Na levi stojita J. Zupanc (padel v partizanih) in Tomaž Olip (obglavljen leta 1943 na Dunaju), pred njim sedi M. Kelih (zahrbno ustreljen); na desni strani bratje Olip, stojita Peter in Valentin, pred njima sedi Janko. Vsi trije bratje Olip so še danes neugnani pevci

Na Koroškem je večstoletno sožitje dveh narodov v isti deželi še posebej čisto naravno izzivalo stalno medsebojno izmenjavanje živga narodnega blaga. To se vidi tudi pri narodni pesmi. Težko pa je ugotoviti, kateri od narodov — sosedov je več dajal in kateri več prejemal. V narodni pesmi koroških Slovencev se prav tako jasno kot pri drugih Slovencih zrcali lik slovenske narodne duše. Jezikovno ta pesem prikazuje živo narodno govornico koroških Slovencev, vso lepo barvitost ziljskega, rožanskega, podjunskega in mežiškega narčja. Po vsebini pa zajema vse od tragične balade, od pravljicne, bajeslovne, legendarne in junaške pesmi do parodistične živalske zgodbe, od otožne ali razposajene ljubavne pesmi do ujedljive zabavljičice, od vojaške do pastirske pesmi, od prešerne poskočnice do resne pesmi o smrti, od svete pesmi in kolednice do praznovernega zagovora.

Epska (pripovedna) narodna pesem koroških Slovencev hrani še celo vrsto prastarih motivov. Po njih se da soditi, da so nekatere izmed njih lahko stare po tisoč let in še več. Med najstarejše gotovo sodi balada o Kresnicah, ki je na Koroškem najbolj ohranjena v inačici iz Podgorij v Rožu (SNP I 297). Zabeležil jo je Matija Majar Ziljski pred dobrimi sto leti. Osnova pesmi je domnevno (I. Grafenauer, Prakuilturne bajke pri Slovencih. Etnolog XIV, 1940) bajeslovna in pripoveduje o ženitvi sončnega junaka Kresnika z najmlajšo izmed treh Kresnic. Na sonce se

nanaša tudi še pesem iz Ziljske doline, ki se je ohranila le še v odlomkih kot žalosten pogovor s soncem (SNP III 5129—5131):

»Zarja mə gërta shaja,
liapa zarja mə gäre gre...«

Urban Jarnik poroča, da so jo svojčas pela dekleta ob sončnem zatonu po plesu pod lipo, preden so šla domov. Zanimivo je, da se pojavlja del tega pogovora s soncem dobesedno v najdaljši znani inačici pesmi o Lepi Vidi (SNP I 73—75).

Na razmere v očetopravni družbi indo-evropske kulture domnevno spominjajo balade o tragični usodi deklet, žen, vdov in sirot, ki jih je tedaj varovala samo očetna družina. Tu sem sodi balada o nevesti »v deveto deželo omoženi«. Koroška rožanska inačica te balade prikazuje nevarnosti, ki pretijo nevesti, če je ne doseže več varstvo njene očetne družine. Tragični konec balade privzame še znani Lenorin motiv: umrla hčerka pride po žalujočo mater (SNP I 97).

Mitična pripovedna pesem o povodnem možu z uvodnim motivom neposlušne rajavke, ki jo nam prikazujejo starejše slovenske inačice (SNP I 81, 89; Korytko, SPKN I 79—81), se je na Koroškem v inačici iz Škofič ob Vrbskem jezeru pod vplivom krščanske miselnosti spremenila v pesem o hudiču, ki vzame rajavko (SNP I 82). Večina mitičnih balad je dala nekdanjim poganskim motivom krščansko lice ali pa jih je sploh nadomestila z novimi krščanskimi motivi. Posebno jasno to kaže koroška balada o črni hudobi, ki zmore vse, samo zvezd ne more sešteti, kajti njihovo število pozna samo Bog. Zato pravi zadnja kitica pesmi:

»Hudoba jih je šteya,
jih sešeteta kni možya,
Zamla se je razkleniya,
požrya črno hudobo.« (SNP I 192)

Balada o zakletih kotrci (o začarani botri), ki bi jo mogel rešiti kovač, a je ne reši, ker ne spoštuje svetega kvatrnega časa, marveč ga skruni z delom (SNP I 288), je istega kova.

Najstarejše legendarne pesmi segajo že v dobo pokristjanjenja naših krajev, kakor to dokazuje Ivan Grafenauer ob slovensko-kajkavsko-čakavski pesmi o spokorjenem grešniku, ki ima tudi na Koroškem svoje inačice in je pri Zilji znana še danes. (Prim. SNP I 484—490; Plohl, HNP I 13; I. Grafenauer, Legendarna pesem »Spokorjeni grešnik« in sta-

Pevski zbor z vodjo Mihaelom Pipom (stoji na skrajni desni). Pip je ohranil napeve ziljskih narodnih pesmi, ki so jih zapisali skladatelji Marko Bajuk, Oskar Dev in France Marolt

roalpska krvno-duhovna sestavina slovenskega naroda. Razprave I SAZU, 1950.)

Tudi najvažnejši poganski verski obredi so dobili že v prvi krščanski dobi novo obliko. Tu sem spada koledovanje, vpeljevanje pomladi, kresovanje ipd. Kakšne so bile najstarejše kolednice in druge obredne pesmi, ne vemo. Poganski obredi so se v krščanski dobi prijeli krščanskih praznikov, pesmi pa so dobile krščansko vsebino, kakršno imajo tudi koroške kolednice za božični čas in za novo leto, obredne pesmi za jurjevanje in za slovesno vpeljevanje pomladi na Florijanovo (4. maja), ki je še v navadi v nekaterih krajih Podjune spodnjega Roža in Mežiške doline. Sveti Florijan je pri tem obredu najbrž spodrinil nekdanjo starorimsko boginjo Floro.

Med najznamenitejše legendarne pesmi iz srednjega veka moramo šteti zelo razširjeno pesem o Marijinem vnebovzetju, tako imenovano *Zlato češčenamarijo*. Koroška inačica, ki jo je zapisal Majar Ziljski, je v svojem drugem delu v krščansko legendo preoblikovana antična bajka o Orfeju pred peklom: Marija rešuje duše iz pekla, samo treh ne more rešiti:

»Ana je koter s kotro grešija,
ana je družje umoriča,
ana je na Buøgø scagaja.« (SNP I 404).

Iz te pesmi sledi, da veljajo po ljudskem nraavnem čutu za največje pregrehe: nenravno dejanje z botrom ali botro, detomor in obupavanje nad božjim usmiljenjem.

Poleg »Zlate češčenamarije« pa poznamo na Koroškem tudi še *Zlati očenaš* oziroma »Zuat paternošter«, legendarno pesem, ki se je posebno dobro ohranila v neki ziljski inačici. Pesem pripoveduje o trpljenju Kristusovem, kakor ga je Ibažé Kristus sam prerokoval svoji materi. Poznal sem starko (Julijano Brunner

iz Ramovče vesi pri Velikovcu, umrlo pred kakimi 15 leti v starosti 83 let), ki je znala »Zuat paternošter« dobro na pamet. Začetek zlatega očenaša najdemo kot epični uvod tudi v nekem zagovoru, ki ga je iztaknil in zapisal Majar Ziljski v Ziljski dolini (SNP I 451, 453).

V križarskih vojskah so nastale pesmi o španskem kralju (tj. o španskem saracenskem emiru) in o zamorski, ajdovski deklici. Ta motiv se je pri koroških Slovencih vrnil v legendarno pesem o sv. Barbari, čisto v ospredju pa stoji v baladi o lepi Vidi, razširjeni pri vseh Slovencih (SNP I 641), kakor tudi v njenih motivnih paralelah: v balkanski baladi o Meljavščici, v srednjevisokonemškem eposu o Rotherju in v pesmi o Gudruni (prim. I. Grafenauer, Lepa Vida, 1943). Križarske vojske, ki so odprle našemu človeku pogled v čudovitosti vzhodnih dežel, pa so rodile tudi ljudsko pesem o *pravljicni deželi Indiji*. Inačica iz Ziljske doline opeva Indijo kot čudežno deželo,

»čiar nikolø sniøg ne pade,
čiar nikolø dežan ne gre,
je vendar vsako jutro
od obiçne rosè
vsaka stopinøca
pouhøna vodè...«

L. Kramolc, Koroške viže za mlade pevce 1967.

(SNP I 577; Kuhač, JNP III 133 — z melodijo. Besedilo je tukaj podano v popravljeni fonetiki.)

Iz turških bojov se je ovekovečila v narodni pesmi koroških Slovencev *Kremljica*, utrdba proti Turkom pri Železni Kapli. Pesem, s katero so koroški Slovenci nekoč opevali to utrdbo in boje ob njej, je danes pozabljena, ohranila pa sta se vsaj še tale dva verza:

Pevski zbor z Obirskega in Želinj z vodjem župnikom Tomažem Holmarjem

Mešani zbor slovenske gimnazije v Celovcu 30. maja 1965 pod vodstvom dr. Fr. Cigana

»O ti, preljuba Kremljica,
ti si naša zabranica!«

Tudi obče znana koroška ljudska pripovedka o *Miklovi Zali* je nekoč bržkone zlasti v Rožu živela med ljudstvom kot pripovedna pesem. Saj bi nam za to lahko pričala tudi dva ohranjena verzja, ki ju je zabeležil pred približno sto leti Matija Majar Ziljski. Verzja vsebujeta besede iz ust tako imenovanih pesjanov ali peslajnarjev, ki stikajo za Miklovo Zalo in ugotavljajo, češ:

»Tu je bja, tu je ni,
kršnanšča duh doši!«

Doba turških napadov pa je Slovincem dala predvsem *junaške pesmi o kralju Matjažu*. Za koroško inačico iz Roža z refrenom »O bohme, bohme, kral Matjaž!« nam je Franjo Kuhač rešil celó melodijo (JNP IV 1505). Iz skupnega boja vseh južnih Slovanov proti istemu sovražniku je prišel v slovensko narodno pesem celó srbski narodni junak *kraljevič Marko*, pač pa je pri Slovincih prevzel značilne poteze kralja Matjaža, tudi njegova žena je Alenčica oziroma Lenčica. O koroški inačici iz Ziljske doline piše Matija Majar, da je bila ta pesem pri Ziljanih nekoč obredna pesem, ki so jo peli pri raznih slovesnostih takoj po božji službi pod lipo (Moskovski rokopis: Sbornih narodnih pësnij, str. 299). Ta pesem pa je pri Zilji še danes ohranjena kot »obični rej«, to je kot plesna pesem. Poje se med plesom z znanim refrenom: »Le hola, hola, Marka mjad!«. Na podoben način so peli svojčas tudi prej omenjeno rožansko Matjaževo pesem po melodiji, ki jo nam je zabeležil Franjo Kuhač (JNP IV 1505). Melodija živi pri Ziljanih še danes v tako imenovanem »*Matjaževem rejcu*«, ki ga plešejo kot ženitovanjski ples. To je starinski ples po slogu znanega

ziljskega »visokega reja pod lipo«. Franjo Kuhač trdi, da se je *po melodiji ziljskega visokega reja* pela nekoč tudi *pesem o Indiji* (prim. JNP III 1133). Poleg kralja Matjaža in kraljeviča Marka so koroški Slovinci, kakor zatrjuje Urban Jarnik, opevali kot hrabrega borca proti Turkom tudi še Laudona.

Turški vpadi, kuga in lakota — vse to je nagibalo obupano ljudstvo k iskanju višje, nadnaravne pomoči. To iskanje se zrcali v pripovednih pesmih z izrecno versko vsebino. V njih se pojavlja zlasti Mati božja kot pomočnica in tolažnica v raznih stiskah in težavah. Tu sem sodi znana pesem o *Jezusu brez žlahte*, ki ima prav na Koroškem svoje najboljše inačice (SNP III 6417—6419; Scheinigg, NPKS 96). Jezus brez žlahte hkrati prispejda zapuščenost hudo trpečega ljudstva.

Pesmi »od Marije in Jezusa
in od bridke martre nja«

so dajale ljudstvu v trpljenju moč in tolažbo. (Prim. SNP III 6438; M. Majar, *Pesmarica cerkevna*, str. 66—68.)

V junaški dobi turških bojev je narodna pripovedna pesem dosegla višek svojega razmaha. Nato pa je začela pod silo novih razmer vidno popuščati in izumirati, dokler ni v zadnjem stoletju skoraj popolnoma umolknila. Pač pa se je iz te poznejše dobe v njej ohranilo vsaj v skromnih odlomkih še *nekaj spominov na francosko zasedbo in Ilirske province* v Napoleonovi dobi. Tako se v neki rožanski narodni pesmi pritožuje vojak, da bo moral »marširati v dažejo Francozavo«, v drugi rožanski pa še živi spomin na Napoleonovo Ilirijo v verzih:

»Dečja je štajerska,
jes pa iliriš...« (Kres V 97).

Lirično-epična pesem iz Borovelj pa pripoveduje še o *Radeckem* in njegovih bitkah v Italiji (Kres V 98). Štirinajst let je tedaj trajala obvezna vojaška služba. Fantje so se ji kajpak skušali izmakniti, skrivali so se pred grajskimi biriči, ki so lovili rekrute od hiše do hiše, od vasi do vasi. O fantu, ki so ga biriči iztaknili v premalo varnem skrivališču, pa pripoveduje rožanska narodna pesem tole:

»Prišla so bumperšča biriča,
zvezala so me trdú s štriča,
v Celovoc so pelala me,
v kosarno tam so djala me...«

(Kres V 210).

Boroveljska narodna veselo pozdravlja znižanje vojaške obveznosti od 14 na 8 let ter

hvaležno slavi za ta odlok uvidevnega vladarja, češ:

»Vaséyo prepíavla vsača fant:
to nam je šenkoü Ferdinand,
na štirnejst liät je doüho bu,
sädéj pa kni več takü...« (Kres V 98).

Zadnje zgodovinske reminiscence koroške narodne pesmi se nanašajo na revolucionarno leto 1948. Rešitev izpod jarma grajske gospo-ske opeva rožanska narodna pesem o hodiškem grajskem oskrbniku Bebenavu takole:

»Je biü an ðospuäd Bebenav,
te je pavre driätä nau,
Buäh je pavrov usmiloü se,
foüšnja na dan ðre...«

(L. Kramolc, Zbornik koroških pesmi, 1948, str. 67).

Pač pa še spominjajo posamezne lirično-epične pesmi tudi na dogodke po letu 1948, zlasti na neprestane tedanje bitke med Avstrijo in Italijo. Te pesmi bridko tožijo največ o slutnji, da bi vojaku utegnila biti usojena smrt na bojišču; tako na primer rožanska pesem, ki ji je začetek:

»Puäbä se vkäp zbirajo,
na Uäško pomarširajo...«

(Prim. SNP II 1551-1552; J. Scheinigg, NPKS, str. 386).

L. Kramolc, Zbornik koroških pesmi, 1948, str. 26.

Ko se je z racionalizacijo in tehnizacijo XIX. stoletja začela rušiti starodobna patriarhalno-občestvena kultura, je epskemu pesništvu kratko malo zmanjkalo tal, iz katerih je nekoč raslo v bujen razmah in razcvet. Zato ni več moglo pognati novih mladik.

Med pripovednimi pesmimi, ki so se iz preteklosti rešile v današnjo dobo, naj mimoregde samo še omenimo tudi *živalske zgodbe*. Nekaj jih je legendarnega značaja, kakor na primer pesem o kukavici, ki je izdala Judom Kristusovo skrivališče in jo je zato doletela zaslužena kazen. Na Koroškem ima ta pesem več inačic (SNP I 447, 448, 464). Najbolj znanе med pesmimi te vrste pa so na koroških tleh tiste, ki pripovedujejo o živalskih ženitovanjih. Tu sém sodi npr. podjunska »Lisičja hojset« (SNP I 977) in ziljska »Kuösava hoscit« (SNP I 978). V teh pesmih se hkrati zrealijo naši domači ženitovanjski običaji.

Ugotoviti moramo, da je pripovedna narodna pesem pri koroških Slovencih skorajda

umolknila. Tembolj glasno in ubrano pa se pri njih razlega tudi še dandanes čez hrib in dol njihova lepa *lirična pesem*. Z njo koroški Slovenci po svoje izpovedujejo v besedi in podobi, v ritmu in melodiji, kar jih veseli in teži v vsakdanjem življenju.

Na prvem mestu kajpak stoji *ljubezenska pesem*. V njej koroško dekle opeva moč ljubezni in zvestobe, ki veže do smrti in še preko groba. Za primer naj služi priljubljena rožanska narodna:

»Pojdám v Rute,
oj tam, čiar je mraz...«

(L. Kramolc, Koroške viže za mlade pevce, SNP II 3950-3951).

Pa tudi fantova zvestoba do izvoljenke sega preko groba, kakor to lepo izraža pesem iz Roža:

»Jes pojdám čriaz ðuäro,
čriaz tä visuäče ðoré,
bom slišou zvonitä
zaboršče zvoné.

Zaboršča zvoni
pa dro miüo pojò,
ðvišno moüo lubo
k pobrebä nasò.

Lovro Horvat, nadučitelj (stoji zgoraj levo) s svojim pevskim zborom v Cajni leta 1900

Marija Asseg in njena mati Neža, rojena Pip, pevki in vižarici iz Bistrice ob Zilji

Al jo nasò,
naj jo le nasò,
saj doubo kne bode,
sam pojdam za njo...«

(SNP II 1982; NPKS 282).

b = rožanski h namesto g

Narodna pesem pa ve tudi za nezvestobo ter svari dekleta pred zapeljivostjo fantov, češ:

»Dekličice, noričice,
da fantom vse verjamate!«

(Kres V 151).

Prav nepristransko pravi nato tudi o ženskah:

»O ti preburna ženska stvar,
si zapeljiva bol kə dnar...«

(L. Kramolc, Koroške viže za mlade pevce, 1967).

O razbiti ljubezni poje rožansko dekle:

»Se lubiazən razuoča,
se spet ponoví,
na staram uobnjiščə
najrajšə borí...«

(SNP II 4063).

Poživitev stare ljubezni ima tudi v mislih rožanska narodna:

»Čej so tiste stəzdíce,
kə so včasə bələ...«

(L. Kramolc, Koroške viže za mlade pevce, 1967; SNP II 4048-4050; NPKS 642).

Hrepenenje zaročencev po trajni združitvi v zakonski zvezi nazorno izraža občeznana podjunska:

»V Šmihelu 'no kajžico 'mam,
ki 'ma dva cimra noj hram...«

(SNP II 1007).

O sreči zakonskega življenja narodna pesem skorajda molči, kakor se pač tudi v vsakdanjem življenju po navadi zelo malo govori o srečnih, tem več pa o nesrečnih zakoncih. Na breme zakonskega stanu opozarja rožanska narodna, češ:

»Tə hoscitne črevle dro uəhkə obuje,
al potle pa pridajo križə, nadluje.«

(SNP IV, 8311).

Stanovske pesmi opevajo predvsem kmeta, pastirja, vojaka in vozača (furmana).

Kmet se s ponosom zaveda, da njegov stan preživlja vse druge, tudi gospodo; svojo zadovoljnost najbolje izpoveduje v rožanski narodni »Jes səm an burən pavr«, ko pravi:

»Ostanəte, ĩospuədə,
z boĭastvam obdanə!
Jes səm rivaž mad vamə,
še tavšam nak z vamə.«

(Švikaršič, Kor. Slov. nar. pesmi III, 2).

Prav tako zadovoljno prepeva hribovski ovčar med Košuto in Obirjem:

»Jes səm an pavrščə ovčar,
saj za mestə mə ja kni mar...«

(L. Kramolc, Zbornik kor. pesmi 1948, str. 46).

Dolgoletna nekdanja vojaška služba je rodila kajpak *mnogo vojaških pesmi*. Osrednji motiv teh pesmi je težko slovo od doma. Svoj prihod v kosarno slika mladi vojak s pravim ljudskim humorjem takole:

»V kosarnci sem hodoj korajžən, vasej,
sem puško zagledoj, sem jokat začej...«

(Švikaršič, Kor. slov. nar. pesmi III, 4).

Ko še ni bilo železnice in avtomobilov, so igrali zelo važno vlogo »furmani« — vozači. Na čase, ko so vozači še prevažali hrvaško ogrsko in spodnještajersko vino na Koroško, spominja rožanska narodna, ki pravi:

»Po štajersči cesto
moj vuoz rad tače,
je ana štajerska dečva
naprebja konje.«

(Kres V 260).

Štajersko cesto so tedaj imenovali cesto iz Maribora v Celovec. Na tisto slavno »furmansko dobo« spominja zlasti še znana rožanska:

»Da bæ bija liopa ura ...«

(SNP II 1800; NPKS 395-396).

Ziljani so kot »furmani« ali »žamarji« (Säumer) spravljali razno blago z Laškega celò čez Visoke Ture daleč na sever. O tem pričajo ziljske narodne pesmi kakor: »Moj puabáč bura v maščó garé« (JNP III 1134), »Žamar má čriaz Ture bura« (Kres V 260) in še več drugih.

V časih, ko so bili naši predniki še podložni mogočnim graščakom, je bil zlasti *grajski pisar* (*šribar*) zelo popularna oseba. Kmečkim dekletom se je zdel kar imeniten gospod in marsikatera si ga je želela za moža, da bi postala grajska gosa. O tem poje rožanska narodna takole:

»Micika Mojcika,
kaj bæ ti rada?
Šribarja šrajbarja
bumpršča brada ...«

(tj. humperškega gradu)

Ta pesem ima tudi podjunsko inačico.

(Prim.: L. Kramolc, Zbornik kor. pesmi 1948, str. 35; SNP II 2517; NPKS 901).

Kmetu pa je bilo nekoč mnogo manj po volji kot danes, če so se njegovi otroci podajali v nekmečko okolje. Kaj pravi o tem druga rožanska narodna?

»Atej se krəhajo,
mamca mrmrajo,
kə te pavršče ščere
pilije majo.«

(SNP II 3838; NPKS 887).

»Pilije« imenujejo koroški Slovenci svetovno znane boroveljske puškarje.

V *humorističnih, šaljivih popevkah* si Gorjanci (hribovci) kaj radi izposojajo Dravce in

Poljance (prebivalce ravnine), Ziljani Rožane, Rožani Ziljane in Podjunčane in narobe. Spodnji Ziljani (ki še »marnvajo«, medtem ko Zgornji Ziljani »žuborijo«, tj. govorijo) se spotikajo nad govorico sosednih Rožanov, ki se jim zdi kakor »čaklanje« (jecljanje); to pa zlasti zavoljo znane svojevrstne rožanske izgovorjave zapornika k kot q. Zato jih zbadajo s popevko:

»Knočəm Rožanko,
kə nmauə čaklà,
uočəm Zilanko
kə prov marnvatə zna.«

(SNP II 2571).

Rožani pa cikajo na razliko med ziljsko in rožansko narodno nošo ter zabavljajo na Ziljanke, da imajo prekratke janke (prekratka krila), s šaljivo zbadljivko:

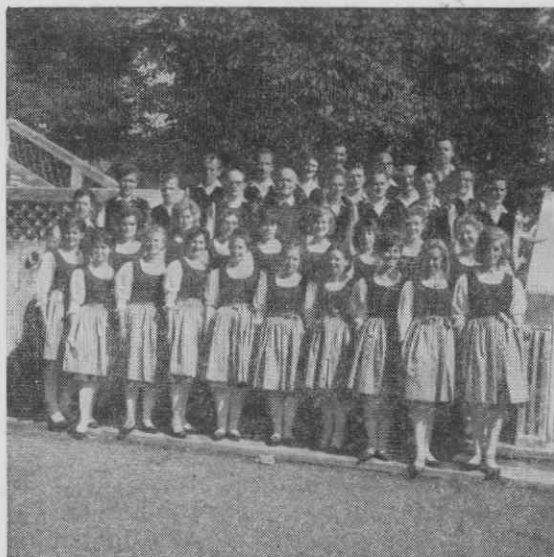
»Qnočəm Zilanqo, (Knočəm Zilanko,
cə qratqo ma janqo, cə kratko ma janko,
Rožanqo bom moq, Rožanko bom moq,
qə ma janqo do toq.« kə ma janko dō toq.)

(SNP II 2572; NPKS 918).

Poleg svojih veselih pesmi, prešernih zbadljivk, popevk in poskočnic pa poje slovensko ljudstvo na Koroškem po vsej priliki prav toliko resnih, otožnih in žalostnih. Tu sem sodijo razne *pesmi o smrti*, ki so jih svojčas po stari navadi peli »pri parah« (ob mrtvaškem odru), ko so hodili škropit mrliča, hodili »žebrat« ali »vahtat«. To so pesmi o minljivosti človeškega življenja, o sodbi duše po smrti ipd. (SNP III 6127, 6129, 6135, 6159, 6165, 6172, 6179, 6228, 6209; NPKS 1037, 1038). Za primer naj omenim občeznano in v mnogih inačicah razširjeno pesmico: »Rasti, rasti, rožmarin ...« (SNP III 6256—6258, 6260, 6267; NPKS 1040, 1041; J. Aljaž, Slovenska pesma-

Milka Hartman, pesnica, vižarica in pevka s kitaro ter voditeljica slovenskih gospodinjskih tečajev na Koroškem

Koroško slovensko pevsko društvo »Gallus« pod vodstvom prof. dr. Franca Cigana, ki je uspešno nastopal v Franciji in Italiji

rica I, str. 180). Globoko občuteno je slovo umirajočega od domačih in sorodnikov, kakor ga podaja znana narodna:

»Ura dvanejst je odbiča,
slišoq sam jes bjas Bospuada,
smrt na durə potrkla:
Mjada, mjada Minka, si doma? ...«

(SNP III 6390, 6394—6397; PNKS 1039).

Med resne je seveda treba šteti vse pesmi verske vsebine. Nekatere izmed njih so nadvse zanimive in izvirne v izražanju preproste ljudske miselnosti. En sam primer iz Podjune naj nam prikaže, kako zelo »po domače« si preprosti človek na primer predstavlja nebesa:

»V nebiasah, v nebiasah pa mize stojó,
vsam vernam dušicam pripravlane so.
Nebiaske trobente prov lõpu pojò,
kə verne dušice v nebiasa gredò ...«

(SNP III 6528; NPKS 766).

Otožen klic hrepenenja po toplem domačem ognjišču in ljubljeni domači grudi je *himna koroških Slovencev*: »Nmay čriaz izaro, nmay čriaz gmajnico ...« Pesem se nanaša na rajski svet okoli Baškega jezera v osrčju domovine koroških Slovencev. Pred dobrimi sto leti jo je ustvaril veliki rodoljub, župnik *Franc Treiber iz Bač* (1829—1878). Pol stoletja pozneje pa je ziljski ljudski pesnik in pevec, *Jože Katnik* (1862—1942), dal svojim ožjim rojakom *ziljsko himno* »Tam čiar teče

bistra Zila«. Na mah je postala last ne samo Ziljanov, marveč vseh koroških Slovencev.

Pred poldrugim stoletjem je Rož slovel za voljo svojih ljudskih pesnikov in pevcev kot »male slovenske Atene«. Tedaj so pesnili in peli tako imenovani »bukovniki«: tkalec *Miha Andreaš* (1762—1821) z Bistrice v Rožu, kmet *Andrej Schuster-Drabosnjak* (1768—1825) z Drabosinj pri Št. Jurju na Strmcu idr. Podjuna pa je zaslovela pred nedavnim po svojem pevcu in »vižarju« *Francu Ledru-Lesičjaku* (1833—1909), ki je še do začetka tega stoletja hodil s citrami preko rame na sejme in žegnanja prepevat in razveseljevat kmečko ljudstvo, češ:

»Jaz že sivo guavo nosim
grem po svet' okol,
vse sorte pesmi trosim,
ne zmanjka jih nikol ...«

(Prim.: L. Kramolc, *Lesičjakove pesmi*, Celje 1954.)

Na nasprotnem koncu dežele, pri Zilji, pa je poleg *Jožeta Katnika* v zadnjih desetletjih pesnil in pel tudi še *Mihal Pipp*, p. d. *Zotlarjev* (1875—1954), z Bistrice v Ziljski dolini. Najbolj ponosen je bil menda na svojo pesem »Ko mi na Ojstrk pridemo«, ki jo je po njegovem napevu zapisal in objavil *Oskar Dev*, zdaj pa na novo priredil *Luka Kramolc*. *Dr. Julij Felaher* nam je za to pesem po narekovanju *Jerice Melchior*, *roj. Pipp*, z Bistrice v Ziljski dolini, zapisal še eno, v *Kramolčevi* novi zbirki prvič objavljeno kitico, ki se glasi:

»Lepe so tud' Rožankice,
ki 'majo dolge jankice.«

(Prim.: *Dr. Julij Felaher*, *Koroški ljudski pevci in vižarji*, *Koledar slovenske Koroške* 1957; *Oskar Dev*, *Slovenske narodne pesmi iz Ziljske doline in Podroža* 1908 L. *Kramolc*, *Koroške viže* 1967).

Tam, kjer si podajata roko Rož in Zilja, je zadnje vojno leto 1944 iztrgalo iz naše srede nadobudnega ljudskega pevca in zborovodja *Ivana Kropivnika* (1902—1944) z Brnce.

Še več jih je, katerih spomin in katerih pesmi še danes živijo med našim koroškim ljudstvom; mlajši pa stopajo po njihovih stopinjah in še danes sredi med nami bogatijo zaklad naše narodne pesmi. Ziljanom je še znan *Anton Jobst*, Rožanom poleg *Andreaša* in *Drabosnjaka* predvsem *Lovro Horvat*, *Janez Kajžnik*, *Pavle in Mirko Kernjak*, *Anton Nagele*, *Primož Košat*, *Podjunčanom* poleg *Lesičjaka* zlasti *Zdravko Švikaršič*, *Milka Hartmanova* in *Foltej Hartman*, *Valentin Po-*

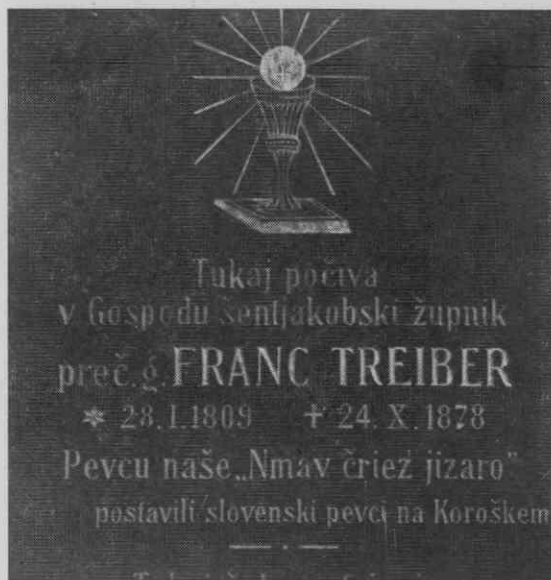
lanšek, Matilda Košutnik (Lesičjakova hči), Janez Petjak idr., v Mežiški dolini in daleč preko nje pa slovijo poleg Blaža Mavrela in Luke Kramolca zlasti še Valentin Ocvirk, Ludvik Viternik, Anton Lesičnik, Petrač in Glavar, Jurij Krof, slepi sestri Micka in Roza Dražej iz Prevalj idr.

Navedli smo samo nekaj imen. Pri vseh narodih so imena ustvarjalcev in oblikovalcev narodnih pesmi po večini neznan, pozabljena. Z njimi vred pa bi bilo danes pozabljenih tudi mnogo naših narodnih pesmi iz preteklih časov, če bi jih ne bili še pravočasno zapisali marljivi zbiratelji našega narodnega blaga. Med koroškimi naj imenujem na prvem mestu župnika Urbana Jarnika (1784—1844) s Potoka v Ziljski dolini, ki se je prvi začel zavzemati na koroških tleh za zbiranje narodnih pesmi in drugega narodnega blaga. Sam je pridno zbiral in objavljaj oziroma izročal drugim, kakor npr. Šafařiku in Vrazu, da so objavili, kar je našel. Za to delo je vzgojil tudi svojega ožjega rojaka Matija Majarja (1809—1892) iz Gorič v Ziljski dolini. Matija Majar Ziljski je priobčeval nabrano narodno blago v raznih časopisih in objavah ter postregel z njim Vrazu, Miklošiču, Kuhaču in drugim. Tako ni čudno, da najdemo v pomembni hrvaški zbirki narodnih pesmi, ki jo je izdal Fran Ksaver Kuhač pod naslovom »Južnoslovjenske narodne popievke« (JNP), knjiga I-IV, Zagreb 1878—1881, tudi koroške narodne pesmi, prav z melodijami. Sam pa je Majar izdal v posebni knjižici leta 1846 v Celovcu zbirko samih narodnih verskih pesmi, ki ji je naslov: »Pesmarica cerkevna, ali svete pesme, ki jih pojò ilirski Slovenci na Štajerskim, Kranjskim, Koroškim, Goriškim in Benatskim, in nekatere molitvice, litanije in svet križoven pot«. Bogate rokopisne zbirke narodnih pesmi iz rok Matija Majarja, ki so nam ohranjene v Vrazovi in Miklošičevi zapuščini kakor tudi v tako imenovanem moskovskem rokopisu iz leta 1869, je uporabil šele Karel Štrekelj (1859—1912) ter jih objavil v znani izdaji »Slovenske narodne pesmi« (SNP), knjiga I-IV (1895—1922). Predzadnji in zadnji zvezek te zbirke je uredil Joža Glonar. Profesor Matija Ahacelj iz Št. Jakoba v Rožu (1779—1845) je izdal v Celovcu leta 1838 s prilogo melodij svojo zbirko: »Koroške ino Štajerske pesme enokoljko popravljene ino na novo zložene«. Ta zbirka, ki so jo morali do leta 1855 kar dvakrat ponatisniti, vsebuje med drugimi tudi Andreaševe in Slomškove pesmi.

Škof Anton Martin Slomšek (1800—1862) pa je še posebej ustvaril svojo zbirko »Šola

vesela lepega petja za pridno šolsko mladino«, ki je izšla leta 1853 v Celovcu. V njej najdemo Slomškove vedre, preproste in rahlo vzgojne pesmi, ki so deloma ponarodele, kakor npr. Preljubo veselje, Lahko noč idr. Majarjevo narodopisno delo je nadaljeval profesor Janez Scheinigg (1851—1919) iz Borovelj, ki mu je zlasti v zbiranju narodnih pesmi zagotovljeno častno mesto. Leta 1889 je izdal v Ljubljani »Narodne pesmi koroških Slovencev« (NPKS). Mnogo narodnih pesmi je objavljenih v Kresovih letnikih. Tako na primer je zapisal v prvem letniku (1881) I. pl. Kleinmayr narodne pesmi iz Roža, Ziljske doline in Podjune, v četrtem letniku (1884) J. Freuensfeld »Zlati očenaš« idr., v petem letniku (1885) Janez Scheinigg več pesmi v svoji obširni razpravi »O narodnih pesmih koroških Slovencev«, objavljajo se pa tam tudi anonimni zapisovalci.

V zadnjih desetletjih se je zlasti France Marolt (1891—1951) kot vodja Glasbeno-narodopisnega inštituta v Ljubljani posvečal zbiranju in proučevanju koroških narodnih pesmi in plesov. Pomembne so njegove »Slovenske narodoslovne študije«, med njimi »Tri obredja iz Zilje« (1935) in »Gibno-zvočni obraz slovenskega Korotana« (1946). Najbolj znana je njegova zbirka koroških pesmi »Njav čez izaro«. Oskar Dev (1868—1932) je zbral in priredil »Slovenske narodne pesmi iz Ziljske doline in Podroža« (1908) in »Slovenske narodne pesmi s Koroškega« (1912). Zdravko Švikaršič nas je razveselil s svojo zbirko »Koroške slovenske narodne pesmi«, ki je izšla pri Glasbeni Matici v Ljubljani v

Spomenik župniku Francu Treiberju

letih 1913 do 1921. Milka Hartman nam je zložila in zapela *Dekliške pesmi med cvetjem in v soncu*, okoli sto melodij. Lovro Horvat je zbral in preuredil *Venec koroških moških zborov*, 1932. Ivan Kiferle je priredil in izdal 1923 *Slovenske narodne pesmi s Koroškega za citre in petje*. Pavle Kernjak je priredil zbirko ljudskih pesmi in pesmi v ljudskem duhu pod naslovom *Koroški napevi* 1958 in drugo zbirko *Koroške narodne pesmi iz Roža*. Koroške narodne vsebuje tudi zbirka »Nageljčki«, ki jo je priredil Ciril Pregelj leta 1926. Marljivi zapisovalci kakor Janez Kajžnik, Blaž Mavrel, Pavel Košir, Josip Šašel, Lovro Horvat, Anton Nagele, Pavle Kernjak, Josip Jekl, France Cigan, Ivan Kiferle, Zorko Prelovec, Janko Ravnik, Janko Gregorc in drugi so nam rešili marsikatero lepo narodno, da je čas ni zbrisal iz spomina današnjega rodu. Ker pa narodna pesem živi samo tako dolgo, dokler jo ljudstvo še poje, se trudijo in so se trudili naši glasbeniki kakor France Marolt, Oskar Dev, Zdravko Švikaršič, Emil Adamič, Matija Tomc, Ciril Pregelj, Luka Kramolc in drugi, da priredijo naše narodne in ponarodele pesmi za petje — in sicer za moške, mešane, ženske in mladinske zборе. Tej skrbi se posveča neumorno še danes zlasti prof. Luka Kramolc (rojen (1892). Osrečil nas je že z odlično zbirko »Zbornik koroških pesmi« za moški zbor iz leta 1948, z zbirko »Koroške slovenske narodne pesmi za mladinski zbor« iz leta 1938, z zbirko koroških narodnih z naslovom »Pojdam v Rute« iz leta 1951 ter posebej še z zbirko »Lesičjake pesmi« (1954). Tem zbirkam se pridružujeta zdaj obširna zbirka *Koroške viže za mlade pevce*, 1967, in zbirka koroških pesmi v *Slovenski pesmarici II*, 1965.

Kramolčeva nova zbirka naj bi zlasti pomagala pomladiti naše pevske zборе z mladimi pevci, da bi narodna pesem našemu ljudstvu ostala vesela in ljuba spremljevalka iz rodu v rod, kakor je to bila našim prednikom. Kajti o njej pravi France Marolt v uvodu k svoji zbirki »Njav čez izaro« med drugim tole: »V vekovni borbi za obstanek je bila rodna pesem slovenskemu ljudstvu edina živa

zvesta znanilka njegovega veselja — žalosti. Bila mu je glasna vodnica v kmečkih puntih zoper fevdalno gospodo, v bojih s turško silo. Bila je uporna glasnica revolucionarne odpornosti našega tlačana in tolažnica neštokrat ponižanega in razžaljenega slovenskega rodu.« Prav v tem smislu pa velja za bodočnost koroških Slovencev še posebej ugotovitve Vasilija Mirka: Narod, ki ljubi in goji svojo pesem, svojo pravo, preprosto in vendar globoko občuteno domačo pesem, se ne da zbrisati iz zgodovine. V pesmi se kaže njegova jasna in krepka življenjska volja...

Z glasbene strani je pesem koroških Slovencev po intervalih in glasovnem obsegu tipično alpska. Ljudstvo jo poje dvo-, troštiri-, deloma celo peteroglasno. Dvo- in troglasni so navadno mladinski in mešani zbori. V tem je pesem koroških Slovencev zelo podobna pesmi sosednih Nemcev, vendar pa se ne dà trditi, da so si pesmi obeh narodov-sosedov v vsem enake. Koroški Slovenci so kljub večstoletnemu sožitju z Nemci vtisnili svojim pesmim svoj pečat — po glasbeni in vsebinski plati. Čisto jasno se dà to ugotoviti v primerih, kjer imajo Slovenci in Nemci na koroških tleh vzporedne pesmi z isto vsebino in isto melodijo, pri nekaterih šaljivih popevkah celo mešano besedilo:

Diendle, wo hast denn dei Kamerle?
Döčva: čöj postel stoji?
Über zwa Stieglan must aufegehn,
Tovne na poti kni.

(Zapis Celovška okolica) I. Scheinigg: Narodne pesmi koroških Slovencev 1889, 226 str.

Prav te pesmi nudijo neizpodbitne dokaze, da oba naroda ob istem motivu vendar čisto samostojno izbirata vsak svoje podobe, simbole in primere. Z njimi vsak po svoje izraža, kar misli, čuti in doživlja.

Zaključil bi z besedami Matija Tomca: Ljudska pesem vzvalovi najbolj skrite strune v človeškem srcu. Bodi preprost, bodi izobražen: če se nisi odtujil svojemu ljudstvu, boš ob nji čutil: srce naroda bije v nji!